

УДК 801.82+811.162.1

DOI <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2021/2/7>

Сергей ТЕМЧИН

хабілітований доктор гуманітарних наук, професор, головний науковий співробітник Центру письменого насліддя, Інститут литовського мови, вул. П. Вільяйшіє, 5, Вільнюс, Литва, LT-10308
ORCID: 0000-0002-6706-5963

Бібліографічне описання статті: Темчин, С. (2021). *Alkoran* (1616) Матіаша Чижевського: загальна структура і допоміжні тексти. *Folia Philologica*, 2, 75–81, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2021/2/7>

ALKORAN (1616) МАТІАША ЧИЖЕВСЬКОГО: ЗАГАЛЬНА СТРУКТУРА І ДОПОМОЖНІ ТЕКСТИ*

Целью статті являється описання текстової структури польськомовного памфлету Матіаша Чижевського *Alkoran*, опублікованого (ймовірно, у Вільні) у 1616 році та спрямованого проти татар Великого князівства Литовського (ВкЛ), а також публікація допоміжних текстів цього рідкісного та практично не дослідженого видання. Раніше воно було відоме лише за старою бібліографією, де опубліковано тільки його розлогу назву. **Новизна роботи** заключається в докладному описанні структури тексту хорошо збереженого екземпляра Гданської бібліотеки Польської академії наук, виявленого в результаті проведеного археографічного дослідження. Обнаружений екземпляр дозволив визначити, в якій саме ступені текстової матеріал кожного з чотирьох основних розділів (глав) цього видання, опублікованого Матіашем Чижевським, був використаний в декількох більш пізніх книгах його брата Петра Чижевського *Alfurkan tatarski...*, виданої вільноскою типографією Юзефа Карцяна в 1616/1617 роках. **Основний висновок** проведеного порівняльного дослідження складає в тому, що в останньому виданні найбільш активно використаний (в значно переробленому вигляді) текстовий матеріал другої глави брошури Матіаша Чижевського, присвяченої татарам Великого князівства Литовського, а також відносно невеликі фрагменти третьої і четвертої глав, в яких відповідно описуються проступки литовських татар і даються поради по їх запобіганню. Публікуються невеликі висновки з першої основної глави брошури *Alkoran*, пов'язаної з ісламом загалом, які безпосередньо присвячені татарам Великого князівства Литовського, а також допоміжні тексти розгляданого видання: присвячення послам на сейм Речі Посполитої 1616 г., авторське послівсьво читачеві і звернення до татарам Великого князівства Литовського.

Ключеві слова: Велике князівство Литовське, полемічна література, старопечатні видання, литовські татари, Матіаш Чижевський, Петр Чижевський.

Сергій ТЕМЧИН

габілітований доктор гуманітарних наук, професор, головний науковий співробітник Центру письменого насліддя, Інститут литовської мови, вул. П. Вільяйшіє, 5, Вільнюс, Литва, LT-10308
ORCID: 0000-0002-6706-5963

Бібліографічний опис статті: Темчин, С. (2021). *Alkoran* (1616) Матіаша Чижевського: загальна структура і допоміжні тексти. *Folia Philologica*, 2, 75–81, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2021/2/7>

ALKORAN (1616) МАТІАША ЧИЖЕВСЬКОГО: ЗАГАЛЬНА СТРУКТУРА І ДОПОМОЖНІ ТЕКСТИ

Метою статті є опис текстової структури польськомовного памфлету Матіаша Чижевського *Alkoran*, опублікованого (ймовірно, у Вільні) у 1616 році та спрямованого проти татар Великого князівства Литовського (ВкЛ), а також публікація допоміжних текстів цього рідкісного та практично не дослідженого видання. Раніше воно було відоме лише за старою бібліографією, де опубліковано тільки його розлогу назву. **Новизна роботи** полягає в докладному описі структури тексту екземпляра Гданської бібліотеки Польської академії наук,

* Данная работа выполнена в рамках исследовательского проекта, поддержанного Национальной программой развития гуманитарных наук Польши (Narodowy Program Rozwoju Humanistyki Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, 11 N 16031984; 2017–2021).

що добре зберігся, виявленого в результаті проведеного археографічного дослідження. Віднайдений екземпляр дозволив визначити, якою мірою текстовий матеріал кожного з чотирьох основних розділів (глав) цього видання, опублікованого Матіашем Чижевським, був використаний у децю пізнішій книзі його брата Петра Чижевського *Alfurkan tatarski...*, виданої віленською друкарнею Юзефа Карцана 1616/1617 роках. Основний висновок проведеного порівняльного дослідження полягає в тому, що в останньому виданні найактивніше використаний (у значною мірою переробленому вигляді) текстовий матеріал другого розділу брошури Матіаша Чижевського, присвяченої татарам Великого князівства Литовського, а також відносно невеликі фрагменти третього та четвертого розділів, у яких відповідно описуються провини литовських татар і даються поради щодо їхнього запобігання. Публікуються невеликі уривки з першої основної глави брошури *Alkoran*, що розповідає про іслам загалом, які безпосередньо присвячені татарам Великого князівства Литовського, а також допоміжні тексти цього видання: присвята послам на сейм Речі Посполитої 1616 р., авторська післямова читачеві та звернення до татар Великого князівства Литовського.

Ключові слова: Велике князівство Литовське, полемічна література, стародруки, литовські татари, Матіаш Чижевський, Петро Чижевський.

Sergejus TEMČINAS

Doctor Habilitatus in Humanities, Principal Researcher at the Research Centre of Written Heritage, Institute of Lithuanian Language, P. Vileišio g. 5, Vilnius, Lithuania, LT-10308
ORCID: 0000-0002-6706-5963

To cite this article: Temčinas, S. (2021). *Alkoran* (1616) Matiasza Chyzhevskoho: zahalna struktura i dopomozhni teksty [Matiasz Czyżewski's *Alkoran* (1616): the general structure and auxiliary texts]. *Folia Philologica*, 2, 75–81, doi: <https://doi.org/10.17721/folia.philologica/2021/2/7>

MATIASZ CZYŻEWSKI'S *ALKORAN* (1616): THE GENERAL STRUCTURE AND AUXILIARY TEXTS

*The aim of the article is to present a detailed description of the textual structure of Matiasz Czyżewski's Polish-language anti-Muslim pamphlet *Alkoran*, published (probably in Vilnius) in 1616 and directed against the Tatars of the Grand Duchy of Lithuania (GDL), and a publication of the auxiliary texts of this early printed book which remains basically unknown. This edition was previously known solely from the old bibliography, where merely its lengthy title was published. The scientific novelty of the present work is due to the fact that it presents a detailed description of the textual structure of Matiasz Czyżewski's edition based on a well-preserved printed copy identified as a result of archeographic research and kept in the Gdańsk Library of the Polish Academy of Sciences. This printed copy made it possible to determine to what extent the textual material of each of the four main sections (chapters) of this edition was used in a somewhat later book by the author's brother Piotr Czyżewski's *Alfurkan tatarski...*, published by the Vilnius printing house of Józef Karcan in 1616/1617. The main conclusion of the comparative study is that the latter edition most actively used (in a significantly revised form) the textual portions of the second chapter of Matiasz Czyżewski's brochure, which are directly dealing with the Tatars of the GDL, as well as relatively small fragments of the third and fourth chapters, which, respectively, describe transgressions of the Lithuanian Tatars and advised measures on how to prevent them. Small fragments of the first main section of the *Alkoran* pamphlet, which tells about Islam in general, are published in the attachment – those that are directly devoted to the Tatars of the GDL, as well as the three auxiliary texts: book's dedication to the ambassadors to the 1616 Sejm of the Polish-Lithuanian Commonwealth, as well as author's afterword to the reader and his appeal to the Lithuanian Tatars.*

Key words: Grand Duchy of Lithuania, polemical literature, early printed books, Lithuanian Tatars, Matiasz Czyżewski, Piotr Czyżewski.

Спеціалістам по історії татар Великого князівства Литовського хорошо известен польскоязычный противотатарский памфлет Петра Чижевского *Alfurkan tatarski prawdziwy, na czterdzieści części rozdzielony...*, опублікований віленської типографією Юзефа Карцана в 1616/1617 роках¹. Эта книга, еще дважды переиздававшаяся (1640, 1643), является

основным из сохранившихся достоверных нарративных источников, содержащих оригинальные исторические сведения о мусульманской этноконфессиональной группе литовских татар.

Из литературы вопроса известно, что ранее в 1616 году (вероятно, в Вильне) Матіаш Чижевський опублікував тематически схожее издание *Alkoran, to jest Zakon abo wiara zabobonnej i obłędliwej sekty mahometańskiej...*,

¹ Памфлет недавно переиздан (Czyżewski, 2013). Об авторе см. (Копораскі, 2016).

которое считается несохранившимся. По свидетельству людей, видевших обе книги, они содержали частично тот же самый материал², так что памфлет Петра даже считался переработанным изданием более ранней брошюры Матиаша (Estreicher & Estreicher, 2014: 232).

Контрольный список литовских изданий на польском языке не указывает сохранившихся экземпляров брошюры Матиаша Чижевского (см.: Ivanovič, 1998: 48, nr. 115). Однако еще в 1987 году А. Б. Закржевский сообщил (Zakrzewski 1987: 98, note 73), что ее экземпляр хранится в Гданьской библиотеки Польской Академии наук под сигнатурой NL. 82. 37. adl (точнее NL.82.8.adl37). Й. Кульвицка-Каминьска любезно помогла мне ознакомиться с этим изданием по электронной копии, за что приношу ей свою искреннюю благодарность.

Ниже дана общая характеристика этого издания по указанному прекрасно сохранившемуся экземпляру. Поскольку меня в первую очередь интересует содержание этой редкой брошюры, то все цитаты из нее я привожу в современном польском правописании, включая пунктуацию.

Заглавие книги³ гласит: *Alkoran, to jest Zakon, abo wiara, zabobonnej i obłądliwej sekty mahometańskiej, według którego Tatarowie żywot swój prowadzą. Zebrany dla ukazania w tej sekcie nie tylko błędów, ale i wielkich sprośności mahometańskich, które Tatarowie obaczywszy i onemi pogardziwszy, aby się tym prędzej do wiary Chrystuwowej nawracali. Przy tym o przyjściu Tatar do Wielkiego Księstwa Litew., i czemu im nawiązkę szlachecką dano, i dlaczego się kniaziami zową. Tudzież Eksorbitancje tatarskie, abo raczej pożytki, które w tym państwie rozmnażają, pokazują się. Na ostatku Konstytucje, abo sposób dla uskromienia zuchwalstwa i swejwoli tatarskiej, przez Matiasza Czyżewskiego Tatarom gwoli wydany i do druku podany roku 1616.*

Издание обладает четкой структурой: выделяются четыре части (с нумерованными пунктами внутри них), каждая из которых отражена в заглавии (соответствующие фрагменты привожу в скобках): 1) изложение мусульманского вероучения („Alkoran, to jest Zakon, abo

wiara [...]“); 2) описание литовских татар („o przyjściu Tatar do Wielkiego Księstwa Litew., i czemu im nawiązkę szlachecką dano, i dlaczego się kniaziami zową“); 3) изложение проступков литовских татар („Eksorbitancje tatarskie“); 4) законодательные предложения по их предотвращению, т.е. по регулированию жизнедеятельности литовских татар („Konstytucje, abo sposób dla uskromienia zuchwalstwa i swejwoli tatarskiej“).

В самом конце брошюры опубликованы дополнения (№ 25–27) к 3-й части, которая, однако, состоит всего из 20 нумерованных пунктов, так что № 21–24 в издании отсутствуют из-за сбоя в нумерации либо пропуска части текста при типографском наборе этого раздела.

В заглавии не отражены лишь вспомогательные тексты небольшого объема: посвящение послам на сейм Речи Посполитой 1616 г. (после заглавия перед 1-й частью); обращение к читателю; обращение к татарам Великого княжества Литовского; краткое резюме содержания книги (все три последних текста расположены после 4-й части издания). На полях кратко указана тематика излагаемого текста и использованные источники.

Ниже описывается структура издания Матиаша Чижевского с указаниями соответствующих страниц. Нумерация основных разделов (и пунктов внутри 2-й части) введена мной, но нумерация пунктов внутри остальных частей проставлена в самом издании.

Заглавие (с. 1).

Do wielmożnych urodzonych Ichmościów Panów P. Posłów (с. 2).

1.1. O początkach wiary, abo sekty, mahometańskiej (с. 3).

1.2. Jako państwa u Saracenów dostał Mahomet (с. 4).

1.3. Z czego sektę swoją, abo zakon, ulepił Mahomet (там же).

1.4. Jako Mahomet sektę swoją udawał i zalecał (с. 5).

1.5. Modlitwa tatarska (с. 6).

1.6. Post mahometański, abo tatarski (там же).

1.7. Jałmużna nabożeństwa tatarskiego i tureckiego (там же).

1.8. Uczynki miłosierne mahometańskiej sekty (с. 8).

² „Materiał po części ten sam, te same wyzwiska i szyderstwa [...]“ (Brückner, 1904: 86).

³ Оно было известно и ранее, см. (Estreicher & Estreicher, 2014: 231-232).

- 1.9. Pokuta tatarska (там же).
 1.10. Odpusty tatarskie (c. 9).
 1.11. Małżeństwo tatarskie (там же).
 1.12. O cudzołóstwo i złodziejstwo jako Mahomet karać ustawił (там же).
 1.13. Pijaństwo w Tatarach jako kazał karać Mahomet (c. 10).
 1.14. Tatarska powinność i zakon z chrześcijany w pokoju nie mieszkać (там же).
 1.15. Tatarowie po śmierci jakiej się zapłaty spodziewają (c. 11).
 1.16. Tatarowie jako wierzą o swym Mahomecie (c. 12).
 1.17. Jako Mahomet zagroził, aby o jego wierze, abo sekcie, nie dysputowano (там же).
 1.18. O dawności tej sekty i czemu żaden doktor kościelny przeciwko niej nic nie pisał (c. 13).
 1.19. O śmierci Mahometowej (там же).
 1.20. O peregrynacji, abo pielgrzymstwie, do grobu przekłętego Mahometa (c. 14).
 1.21. O cudach Mahometowych, które po śmierci czynił (там же).
 1.22. O ludziach nabożnych, pustelnikach i zakonnikach sekty mahometańskiej (c. 15).
 1.23. Tatarowie jako powinni przysięgać (c. 17).
 1.24. O upadnięciu państwa tureckiego i tatarskiego, także i o zginieniu sekty przewrotnej mahometańskiej (там же).
- 2.1. O początku Tatar i o przyjsciu ich do W. K. Lit. (c. 19).
 2.2. Przyjście Tatar do państwa litew. (там же).
 2.3. Dlaczego nawiązka szlachecka Tatarzynowi dana (c. 22).
 2.4. Iż Tatarowie nie są szlachtą ani ziemianinami (c. 23).
 2.5. Czemu się Tatarowie kniaziami zowią (c. 24).
 2.6. Dlaczego Tatarowie blisko Wilna osadzeni są (c. 25–26).
3. Eksorbitancje, abo zbrodnie, tatarskie, któremi bracia nasza krwie chrześcijańskiej jest od nich uciśniona, alias Pożytek Tatar litewskich (вступление и пункты № 1–20 на с. 26–36; № 25–27 на с. 49–50).
4. Konstytucje, abo sposób do uskromienia swejwolej tatarskiej, aby się tym prędzej do wiary chrześcijańskiej nawracali (вступление и 14 пунктов на с. 36–44).

Tego, który przeczytał tę książkę, Mat. Czyżewski pozdrawia (c. 44).

Do Tatar w Wielkim Księstwie Litewskim mieszkających Matiasza Czyżewskiego trocha słów (c. 46).

Summariusz tej książki, abo pamięć Ichmściom PP. Posłom, odprawiwszy główne potrzeby Rzeczyp., o co Je° Król. M. na tym sejmie prosić mają (c. 47–49).

A pod ten czas niech dosyć mają dux Achmeć, dux Mucha, dux Abduła, dux Asan i inszy Tatarowie, póki brat mój Piotr Czyżewski czego smaczniejszego dla nich nie zgotuje. Satis, Sed Pro Tartaris Tantum (c. 49).

Некоторые материалы этой брошюры Матиаша Чижевского (за исключением вспомогательных текстов) были заимствованы в более позднюю книгу его брата Петра Чижевского:

а) материалы 1-го раздела использовались весьма слабо: одно предложение пункта 1.17 попало в начало 37-й главы, а описание посмертного чуда (пункт 1.21) заимствовано во вторую половину 39-й главы;

б) тексты 2-го раздела активно перенимались (с редактированием и обширными дополнениями) в главы 1-ю, 2-ю, 3-ю, 4-ю, 5-ю и 19-ю;

в) фрагменты 3-го раздела использованы в 13-й главе, а формулировки 4-го раздела – в 12-й главе.

Первый раздел брошюры *Alkoran* повествует об исламе вообще, тогда как татарам ВкЛ посвящены лишь следующие небольшие абзацы (с. 17–19):

1.23. Tatarowie jako powinni przysięgać.

Zwykli abowiem przysięgami naszych chrześcijan oszukiwać, gdy nie według swego nabożeństwa, jako Statut dokłada, przysięgają. Tak tedy według nabożeństwa swego przysięgać mają. Tatarzyn, ku południu się obróciwszy, ma stanąć abo klęknąć, przed którym mułła, to jest duchowny ich, ma trzymać Alkoran otworzony, na którym Tatarzyn po dwa palca od obu rąk ma położyć, a woźny rotę ma wydawać i w te słowa zaczynać. Ja, Achmeć Afendejowicz, abo ja, Asan Alejewicz Murza, przysięgam Panu Bogu, który niebo i ziemię stworzył, i Prorokowi Mahometowi zc.

1.24. O upadnięciu państwa tureckiego i tatarskiego, także i o zginieniu sekty przewrotnej mahometańskiej.

[...] Toż i o państwie tureckim i tatarskim rozumieć. A niemniej o sekcie mahometańskiej, iż za przejrzeniem Bożym upaść musi. Początki piękne do upadnienia tej sekty pokazują się, iż już w Persji wiele katolików z tamtegoż ludu rozmnożyło się, i wiara Chrystusowa między sektą Mahometową zaczyna kwitnąć i owoc rodzić. Toż i w hordach tatarskich ukazuje się, iż wiele ich do wiary Chrystusowej przystaje, i już kapłany i zakonniki katolickie chowają. A niedawnego czasu, kiedy Król Je° M. w Wilnie przemieszkował, tedy byli posłani dwaj posłowie tatarscy od Cara swego do Króla J. M. do Wilna, ci posłowie, acz Tatarowie byli, ale wiary katolickiej przy mszej świętej w kościołach naszych jako prawdziwi katolicy co dzień bywali i z gorącym nabożeństwem modlitwy swe odprawowali z wielkim podziwieniem i Panu Bogu dziękczynieniem naszych, że i w tamtych dzikich narodach wiara się Chrystusowa rozmnażać poczęła. Dziwowali się też niepomału ciż posłowie, słysząc o wielkości Tatar w państwie litewskim mieszkających, a iż w pogaństwie i w obłudnej sekcie swej trwają, jako ich tu cierpią, a do wiary Chrystusowej jakimkolwiek sposobem ich nie przywodzą.

В заключение публикуются и кратко комментируются вспомогательные тексты рассматриваемого издания: посвящение послам на сейм Речи Посполитой 1616 г. (с. 2), послесловие читателю (с. 44–45) и обращение к татарам ВкЛ (с. 46).

[s. 2] Do wielmożnych urodzonych Ichmościów Panów P. Posłów Koronnych i Wielkiego Księstwa Litewskiego, na sejm terazniejszy obranych, i wszystkiemu rycerstwu obojga narodów Matiasza Czyżewskiego przemowa z niskim pokłonem.

Żal mój nieznośny, który ponoszę od bezbożnego Tatarzyna Asana Alejewicza dla okrutnego zamordowania ojca mego Andrzeja Czyżewskiego z zakrocimskiego [читай: zakroczymskiego] powiatu, przy tym dla niedojścia sprawiedliwości prze jego wykręty prawne wymógł to na mnie, żem musiał tę książkę na świat wydać, ukazując niezbożność wszystkich Tatar, tak z strony wiary ich obłudliwej i zabobonnej, jako i z strony złych spraw i postępów ich, pragnąc tego, aby naprzód Tatarowie, obaczywszy nikczemność wiary swojej, z samych bajek ulepionej, mogliby się do wiary chrześcijańskiej nawrócić. A po tym życząc, aby ta

ich wolność, którą oni w szczerą swawolą obrócili, bywszy naszymi niewolnikami, mogła być ukrócona, aby bracia nasza krwie chrześcijańskiej i szlachta od tego pohaństwa więcej trapiena nie była. Ofiaruję tedy W. Mciom, mym mościwym panom, tę książkę do przeczytania, którą zrozumiawszy, to, coby godnego do uskromienia tej zbytniej swejwoli tatarskiej było, zabiegać W. M. będziecie, abychmy tak teraz, jako i napotym od tych swych niewolników mogli lepszy pokój mieć. Dan w Olszadach we Żmudzi. Mar. 2 roku 1616.

Этот короткий текст сообщает нам имя отца братьев Матиаша и Петра Чижевских, убитого татаринном Асаном Алеевичем, – Андрей, а также его происхождение из закочимского повета мазовецкого воеводства (ныне в новодворском повете). Происхождение Петра Чижевского из Мазовии предполагалось и ранее (Tyszkiewicz, 1989: 291).

[s. 44–45] Tego, który przeczytał tę książkę, Mat. Czyżewski pozdrawia.

Nowinać się będzie zdała, czytelniku łaskawy, iżem tę książkę o Tatarach wydał, ale mnie wietsza nowina, którym ojca mego, okrutnie od Tatarzyna Asana Alejewicza zamordowanego, pozbył. A takbym jeszcze cierpliwie znośił nieutulony żal mój, gdyby spodziewanie w jakimkolwiek zawadzeniu z nimi abo w obronie od nich poległ i od bronii zwyczajnej: ale zdradziecko niespodziewanie pod pokrywką przyjaźni najachał ojca mego z kilkadziesiąt Tatar, na gruncie własnym przy robotnikach stojącego, którego bez dania przyczyny nielutościwie, bezprawnie i okrutnie kijmi bił i bić kazał na wzgardę nie tylko narodu chrześcijańskiego, ale i na despekt szlacheckiego jego urodzenia. A nie tylko raz, ale po dwakroć, za którym drugim biciem okrutnym dał gardło od rąk tatarskich, i już to rok trzeci sprawiedliwości końca z nim mieć nie mogę dla przewrotnych wykrętów jego. Braciej mam sześci i z siostrami, przy ubogiej matce w młodych leciech osierociałych, którzy na tego mordercę Asana ustawnie we dnie i w nocy ledwie nie krwawymi [читай: krwawymi] łzami płaczą i narzekają, i ja z nimi. Bodzież też podobno wątpił o pewności tych rzeczy i spraw ich, w tej książce położonych, rozumiejąc, iżby mi to przyjść miało raczej z jakiego gniewu przeciwko Tatarom, tedy upewniam cię w tym, iż tu nic takowego nie najdziesz, coby miało być

plónnego i niepewnego, wszytkiegom wywodami skutecznymi na nich gotów dowodzić, fałszywych i niepewnych rzeczy w tę książkę nie kładłem, czego i sam czytając doznasz. Nadto będziec się jeszcze nowo zdało, że Konstytucje na nich napisałem, jednak ja ich nie stanowią, bo nie moja rzecz: gdyż to samego Króla Je^o M. i Ich M. PP. Rad dzieło. Ja tylko votum moje na Tatary podawam jako wolny szlachcic i, bym był nie zabawiony trudnościami i chorobą, wszytkom to miał Ich Mościom PP. obywatelom przełożyć na sejmikach to, com teraz w druk podałem. Używajże tej pracy mojej zdrów, a co się podobać będzie, przyjmuj: a co nie podoba, do końca nie przyganiaj, a mnie raczej, jako znacznie od Tatar ukrzywdzonemu i z matką i z bracią żałośliwemu, przeciw Tatarom pomagaj, nie Tatarom przeciwko mnie. Gdyż co się mnie od nich teraz dostało, toż, wiem, i ciebie potyka, a jeśli jeszcze nic, dosyć czasu dostać ci może. Jeszcze coś nowszego dla Tatar gotuję, czego tu dla pośpiechu opuścił włożyć: z czego, czytelniku łaskawy, kontent będziesz i przyznać będziesz musiał szczyrą i prawdziwą przestrożę moją. Bądź zdrów. W Olszadach we Żmudzi w roku 1616.

Как видим, Матиаш Чижевский рассказывает о двукратном наезде на его отца, находившегося со своими работниками на собственной земле, татар под водительством Асана Алеевича, случившемся три года тому назад (ок. 1514 г.), и о своих неудачных попытках призвать его к ответу. Он также упоминает о своих шестерых братьях (не считая сестер), один из которых – Петр – стал автором иного противотатарского памфлета – *Alfurkan tatarski* (Wilno, 1616/1617). Наконец, здесь же сообщается о шляхетском происхождении семьи Чижевских.

[s. 46] Do Tatar, w Wielkim Księstwie Litewskim mieszkających, Matiasza Czyżewskiego trocha słów.

Tatarowie, podane jest przez mię między ludzie pismo niewielkie, ale rzeczy w sobie wielkie zamykające, jako wiarę waszą zabobonną i pletliwą, którą dusze wasze zabijacie. Przy tym przybłkanie, abo przygnanie, was do tego państwa. Nadto złe postęпки i sprawy wasze, które wielkiej naprawy potrzebują. Które pismo gdy uważnie czytać będziecie, obaczycie, iż wszytko w nim prawdziwie dołożono, i nie masz w nim jednej rzeczy, któraby się na was skutecznym dowodem okazać nie miała. Wiary tedy, abo sekty, waszej sprośność mogłaby was do tego przywieść, abyście ją opuściwszy chrześcijaninami zastawali: gdyż was tym sposobem tu przyjęto i osiadłościami opatrzone, którą gdy przyjmiecie, mam nadzieję o was, iż swych nałogów i obyczajów złych, w których do tych czasów brodzicie, poprzestaniecie. A jeśli się też nie upamiętacie i do wiary świętej katolickiej nawracać nie będziecie, pokażę jeszcze w krótkim czasie inszy sposób, przez który możecie być do wiary ś. nawracani. A na ten czas życzę wam szczyrego upamiętania i do wiary świętej nawrócenia i na waszych postępkach poprawy.

Здесь видим повторное обещание Матиаша написать новое сочинение против татар ВкЛ (см. предыдущий вспомогательный текст), на этот раз сопровождаемое дополнительным условием – если татары откажутся обратиться в католичество.

Третий и четвертый разделы брошюры Матиаша Чижевского, посвященные татарам ВкЛ, но лишь в небольшой степени использованные в более поздней книге его брата Петра, хорошо известной специалистам, заслуживают скорейшей публикации.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Brückner A. Z teki bibliograficznej. VII: Volumina miscellanea. *Pamiętnik Literacki*. 1904. T. 3. Nr. 1/4. S. 78–87.
2. Czyżewski P. *Alfurkan tatarski prawdziwy na czterdzieści części rozdzielony* / Wydanie źródła: A. Konopacki. Białystok : MKJdruk, 2013. – 210 s.
3. Estreicher K., Estreicher S. *Bibliografia polska*. T. 36/2: Dopełnienia i sprostowania (wydanie scalone). Zesz. 1: A–G. Kraków : Uniwersytet Jagielloński, 2014. – 378 s.
4. Ivanovič M. *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos: kontrolinis sąrašas*. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1998. – 248 p.
5. Konopacki A. Piotr Czyżewski. *Christian-Muslim relations: A bibliographical history*. Vol. 8: Northern and Eastern Europe (1600–1700) / Ed. by D. Thomas, J. Chesworth et al. Leiden–Boston: Brill, 2016 (History of Christian-Muslim Relations. Vol. 29). P. 734–738.

6. Tyszkiewicz J. *Tatarzy na Litwie i w Polsce: studia z dziejów XIII–XVIII w.* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989. – 346 s.

7. Zakrzewski A. B. Assimilation of Tatars within the Polish Commonwealth, 16th–18th centuries. *Acta Poloniae Historica*. Vol. 55. 1987. P. 85–106.

REFERENCES:

1. Brückner A. (1904). Z teki bibliograficznej. VII: Volumina miscellanea [From the bibliographic portfolio. VII: Volumina miscellanea]. *Pamiętnik Literacki*. T. 3. Nr. 1/4. S. 78–87 [in Polish].

2. Czyżewski P. (2013). *Alfurkan tatarski prawdziwy na czterdzieści części rozdzielony* [The real Tatar Alfurkan divided into forty parts] / Wydanie źródła: Artur Konopacki. Białystok: MKJdruk. 210 s. [in Polish].

3. Estreicher K., Estreicher S. (2014). *Bibliografia polska* [Polish bibliography], T. 36/2: Dopełnienia i sprostowania (wydanie scalone). Zesz. 1: A–G. Kraków : Uniwersytet Jagielloński. 378 s. [in Polish].

4. Ivanovič M. (1998). *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos: kontrolinis sąrašas* [17th c. Lithuanian Polish books: A checklist]. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. 248 p. [in Lithuanian].

5. Konopacki A. (2016). Piotr Czyżewski. *Christian-Muslim relations: A bibliographical history, vol. 8: Northern and Eastern Europe (1600–1700)* / Ed. by D. Thomas, J. Chesworth et al. Leiden–Boston: Brill (History of Christian-Muslim Relations. Vol. 29). P. 734–738 [in English].

6. Tyszkiewicz J. *Tatarzy na Litwie i w Polsce: studia z dziejów XIII–XVIII w.* [The Tatars in Lithuania and Poland: Studies in history of the 13th–18th centuries]. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989. – 346 s. [in Polish].

7. Zakrzewski A. B. (1987). Assimilation of Tatars within the Polish Commonwealth, 16th–18th centuries. *Acta Poloniae Historica*. Vol. 55. P. 85–106 [in English].